

УДК 327

**СПІЛЬНА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА
КРАЇН-ЧЛЕНІВ РАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА
АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ**

**COMMON SECURITY POLICY
OF THE MEMBER COUNTRIES
OF THE COOPERATION COUNCIL
FOR THE ARAB STATES OF THE GULF**

Тимейчук І. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна),
e-mail: iryna.tymeychuk@oa.edu.ua,
ORCID ID 0000-0003-3640-9847

Козачук В. Р.,

випускник Національного університету Острозька академія» (Острог, Україна),
e-mail: vladyslav.kozachuk@oa.edu.ua

Tymeichuk I. M.,

PhD in Literature, Associate Professor Department of International Relations, National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine),
e-mail: iryna.tymeychuk@oa.edu.ua,
ORCID ID 0000-0003-3640-9847

Kozachuk V. R.,

Graduate of the National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine),
e-mail: vladyslav.kozachuk@oa.edu.ua

У статті проаналізовано особливості діяльність Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) щодо вирішення конфліктів на Близькому Сході, які, охоплюючи відносно невелику територію, мали місце протягом кількох останніх десятиліть в регіоні і вимагали залучення сил найвпливовіших акторів на міжнародній арені. Автори визначають основні тенденції безпекової політики держав-членів РСАДПЗ, в тому числі кооперацію всередині організації та з її основним партнером в даній сфері – США.

Ключові слова: Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Катар, Оман.

The article analyses the specific activities of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf in resolving conflicts in the Middle East, which have taken place in the region over the last decades and required the involvement of the most influential international actors. The authors identify the main trends in the security policy of the GCC member states, including cooperation within the organization and with its main partner in the field – the United States.

Keywords: Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, Saudi Arabia, UAE, Kuwait, Bahrain, Qatar, Oman.

На сучасному етапі до регіону Близького Сходу прикута увага усіх найбільш впливових акторів на міжнародній арені, адже події, які розгортаються в даній частині земної кулі мають безпосередній чи опосередкований вплив на міжнародні відносини в цілому. Країни регіону – переважно арабські та мусульманські, що дало їм поштовх до інтеграції, зародки якої проявились відразу після Другої світової війни. Саме ці два фактори стали вирішальними при формуванні регіональних та субрегіональних міжнародних організацій, які стали основним регулятором всіх міжнародних процесів у даному

регіоні. Найбільшими організаціями на Близькому та Середньому Сході є ОІС, ЛАД і ОПЕК. В їхніх рамках країни вирішують конфліктні питання, які варіюються від цін на нафту до питання недоторканості територій. Проте, як показує історія, найбільш дієвою міжнародною організацією в регіоні стала чи не найменша з них – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ). Вона складається з шести членів – Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Бахрейн, Катар і Оман. Володіючи близько третинною світових розвіданих запасів вуглеводнів, держави-члени виступають активними акторами на міжнародній арені, при цьому концентруючи свою увагу на внутрішньорегіональних відносинах.

Мета статті – визначити основні тенденції безпекової політики держав-членів РСАДПЗ, в тому числі кооперацію всередині організації та з її основним партнером в даній сфері – США.

Стан наукової розробки теми. Серед вітчизняних дослідників слід виділити О. С. Кучика, який описує структурні особливості та пріоритети діяльності РСАДПЗ, а також Л. Д. Краснопорову і В. І. Нагайчука, які концентрують увагу саме на діяльності та проблемах в середині організації. Серед іноземних авторів найбільш вагомий внесок в дослідження РСАДПЗ зробила О. С. Мелкумян, яка у своїх працях здійснила детальний аналіз діяльності організації. Варто згадати також Браїма Саїді та Томаса Карако, які присвятили свої праці співпраці РСАДПЗ у оборонній сфері.

Стратегія країн РСАДПЗ на стримування і протистояння потенційним військовим загрозам базується на двох напрямках – побудові спільної системи безпеки, що включає спільну ППО, сили швидкого реагування РСАДПЗ, координацію у сфері закупівлі озброєнь і т.п. (такі системи, однак, частково або повністю розробляються, впроваджуються і модернізуються за допомогою західних фахівців), а також забезпечення національної безпеки кожною державою-членом РСАДПЗ, що є невід'ємною частиною національного суверенітету будь-якої держави. Відзначимо, однак, що розробка та впровадження національних доктрин безпеки також нерідко ґрунтується на військово-технічному співробітництві з розвиненими країнами: в основному з США і Великобританією [4].

Багато експертів стверджують, що в умовах зниження економічних показників держав-членів в останні роки країни РСАДПЗ можуть створити ефективну довгострокову систему безпеки тільки через прийняття колективної регіональної стратегії в області військової безпеки. Так, генерал-майор ЗС Омана Патрік Кордінґлі говорив про необхідність використання масових інвестицій країн РСАДПЗ в озброєння при спільному зобов'язанні в побудові системи колективної безпеки. Фонди окремих країн, які використовуються на військові потреби, більш доцільно було б використовувати на спільну закупівлю і виробництво озброєнь і необхідного супутнього обладнання.

Побудова системи колективної безпеки РСАДПЗ має явні переваги для зазначених країн

(особливо малих, чиї матеріальні і територіальні ресурси можуть виявитися недостатніми в умовах зовнішньої агресії) в силу таких обставин:

- Зниження витрат на забезпечення національної безпеки за рахунок побудови колективної системи, що дозволяє вибирати технологічно найбільш досконалі озброєння і супутнє обладнання, в тому числі і для відбиття можливих загроз, породжуваних нетрадиційною зброєю і зброєю масового ураження.

- Уніфікація видів і джерел озброєння.

- У разі зовнішньої агресії і блокади національної армії однієї з країн можливість застосовувати колективні сили для ведення бойових дій.

- Створення спільного військово-промислового комплексу зі спеціалізацією у виробництві легкого озброєння, спорядження і техніки (електроніки та електрообладнання), а також легких транспортних засобів з перспективою створення підприємств важкої військової промисловості.

- Підвищення довіри всередині організації за рахунок зобов'язання вирішувати всі спірні питання тільки дипломатичним шляхом, які б стимули та бажання не рухали країнами-членами в цьому спорі.

- Створення такого балансу сил в регіоні, де країни РСАДПЗ виступають єдиним блоком. Таким чином малі країни могли б збільшити свою вагу за рахунок колективної системи. Очевидно, що цей останній пункт є найбільш важливим в регіональному балансі сил і можливості стримування потенційного агресора [9].

Однак, розбіжності всередині РСАДПЗ з деяких актуальних питань регіональної безпеки можуть гальмувати процеси швидкого реагування спільних сил, а також інші інтегровані механізми оборони. Так, Катар досі має розбіжності з Саудівською Аравією і Бахрейном з приводу немаркованих кордонів. Кувейт і Оман розглядають Іран як позитивну силу в регіональній безпеці, особливо в якості протизваги Іраку. Однак цю думку не розділяють чотири інші члени РСАДПЗ (зокрема, ОАЕ і Іран досі не вирішили питання про спірні острови Абу Муса, Великий і Малий Томб в Перській затоці) [10].

Військова доктрина РСАДПЗ носить в основному оборонний характер. У ній головна роль належить збройним силам – основному елементу військового потенціалу. Їх нарощування активізувалося в 1980-і рр. в зв'язку з небажаною перспективою можливого залучення в ірано-іракську війну і особливо після вторгнення Іраку в Кувейт в 1990 р. Найменшою мірою до нарощування збройних сил країни Затоки спонукає побоювання військової загрози з боку фундаменталістського Ірану [7].

Початок військового співробітництва аравійських монархій було покладено в 1980-і роки, коли в умовах посилення напруженості військово-політичної обстановки в регіоні Перської затоки і поширення бойових дій ірано-іракської війни на акваторію затоки («танкерна війна») країни-члени РСАДПЗ змушені були піти на тісніше взаємне співробітництво в питаннях оборони [4].

На основі досягнутих домовленостей в 1983 р. почалося створення Об'єднаних збройних сил (ОЗС) РСАДПЗ «Щит півострова», підрозділи яких розмістилися на саудівській території на військової бази ім. короля Халеда в районі Хафр-ель-Батин поблизу кордону з Іраком. ОЗС повинні були підкорятися генеральному секретарю РСАДПЗ, а командування об'єднаними силами доручалося саудівському представнику, заступниками якого призначалися представники армій інших країн-учасниць [0].

Кожна держава повинна була виділяти в щорічний бюджет РСАДПЗ внесок, який покривав би витрати на свій військовий контингент, відданий в ОЗС. Спочатку спільні сили включали в себе тільки підрозділи сухопутних військ, але в подальшому планувалося доповнити їх формуваннями ВПС і ВМС. Передбачалося також здійснити стандартизацію озброєння і уніфікувати систему підготовки військових кадрів. У жовтні 1983 року на території ОАЕ проводяться перші спільні навчання підрозділів ЗС країн-членів РСАДПЗ. В подальшому вони стали носити регулярний характер [10].

У 1984 р. виробили спільну стратегію оборони країн-членів РСАДПЗ, основні положення якої зводилися до наступного: опора на власні сили і відмова від звернення до військової допомоги держав, що входять в НАТО і Варшавського договору; надання колективної допомоги будь-якій країні-члену РСАДПЗ, якщо вона піддається агресії; спільна підготовка військових кадрів і створення об'єднаних ЗС РСАДПЗ; координація дій щодо диверсифікації джерел придбання озброєнь [9].

Ухвалення перших конкретних кроків з розвитку військового співробітництва йшло паралельно з виробленням концептуальних положень про основи єдиної системи безпеки країн-членів РСАДПЗ. При цьому Саудівська Аравія виступала за форсування процесів військової інтеграції і створення єдиних збройних сил та швидке укладення угоди про колективну безпеку. У той же час менші держави «аравійської шістки» виступали проти прискорення, а тим більше повної інтеграції у військової області, оскільки не хотіли посилення залежності від Ер-Ріада [6].

До середини 1980-х років країни РСАДПЗ виробили концепцію колективної безпеки, яка базувалася на таких принципах як: збереження політико-економічного статус-кво в регіоні Затоки; повагу до сформованого в регіоні балансу сил, існуючих режимів і успадкованих від попередніх поколінь кордонів; недопущення будь-чийого диктату і внесення силою будь-яких змін географічного, політичного або ідеологічного характеру в уже сформований стан справ у регіоні; мирне співіснування всіх розташованих тут держав, невтручання у внутрішні справи один одного; колективна відповідальність усіх країн регіону за забезпечення його безпеки. Дана концепція несла в собі характер універсальності, виходила з балансів інтересів і колективної участі у вирішенні питань безпеки всіх розташованих в зоні Перської затоки держав, включаючи Іран і Ірак. Однак реалії життя і трива-

ла ірано-іракська війна унеможлилювали її реалізацію в той період [2].

У грудні 1987 року на нараді в Ер-Ріяді глави держав РСАДПЗ затвердили угоду про створення системи спільної оборони, яка, однак, мала обмежений характер і передбачала лише обмін розвідувальними даними, спільну підготовку поліцейських і військовослужбовців, уніфікацію систем зв'язку і командних структур [9].

Криза в зоні Перської затоки 1990-1991 рр. чітко продемонструвала військову слабкість «аравійської шістки», нездатність її членів як в окремо, так і спільно вирішувати завдання із захисту свого суверенітету і територіальної цілісності від зовнішньої агресії з боку сильного противника.

Характерною в цьому зв'язку є думка командувача військами антиіракської коаліції в 1990-1991 рр. американського генерала Нормана Шварцкопфа, який особливо відзначив неспроможність армій країн-членів РСАДПЗ ефективно використовувати бойову техніку, що стоїть в них на озброєнні, а також переважання в їх складі іноземних найманців. Після війни 1991 року почався складний процес перегляду підходів до питань оборони і військового будівництва на рівні окремих країн РСАДПЗ і в рамках організації.

Але все ж головним висновком з уроків кувейтської кризи для країн РСАДПЗ стало те, що в справі забезпечення національної безпеки і захисту від зовнішньої агресії їх керівництво визнало за необхідне приділяти підвищену увагу питанням отримання гарантованої іноземної військової допомоги, в першу чергу від США та інших країн Заходу, а також дружніх арабських режимів.

Фактично це означало відмову від раніше задекларованих організацією намірів опори на власні сили в питаннях оборони. Після звільнення Кувейту в березні 1991 р. країни-члени РСАДПЗ, Єгипет і Сирія підписали Дамаську декларацію, що передбачала, зокрема, залучення єгипетських і сирійських військ для забезпечення безпеки Кувейту та інших членів РСАДПЗ.

Однак незабаром позиція арабських країн змінилася, і вони відмовилися від постійної військової присутності АРС та САР, чії війська повернулися влітку 1991 року на батьківщину. Проте, країни РСАДПЗ продовжують розраховувати на військову допомогу Сирії та Єгипту в разі агресії проти них і не відмовляються від політичного співробітництва в рамках Дамаської декларації.

В кінці 1991 року була сформована комісія з питань безпеки на чолі з султаном Оману Кабусом. Результатом її роботи став проект системи колективної безпеки, який передбачав формування протягом 15 років об'єднаного військового контингенту чисельністю в 100 тис. чоловік та створення об'єднаних систем управління військами та ППО.

Однак даний проект не отримав схвалення у інших членів Ради. На загальну думку, настільки великий за чисельністю контингент ОЗС не по силам країнам «аравійської шістки». Адже малі держави повинні були включити в їх склад майже всі власні національні армії, а це підірвало б їх інди-

видуальну оборону, якій вони віддавали перевагу. Виявилось неможливим також узгодити питання про місця дислокації об'єднаних сил та порядку їх фінансування [3]. У грудні 1993 року після довгих переговорів керівники країн РСАДПЗ затвердили план розвитку військового співробітництва та сформували Вищий комітет з контролю за виконанням прийнятих рішень. План був розрахований на період до 2000 р. Він передбачав формування сухопутного контингенту ОВС, створення єдиної системи ППО, підвищення рівня боєздатності національних армій.

Чисельність сил «Щита півострова» планувалося довести до 17 тис. чоловік, включаючи підрозділи ВПС і ВМС, які перебували би в них на постійній основі. У 1996 році ця цифра зростає до 25 тис., а в 1998 р. зменшується до 20 тис. чоловік. На ділі ж процес створення ОЗС в 1990-і роки в значній мірі пробуксовував. Плани їх нарощування так і не були реалізовані. В результаті вже до 2003 року в складі контингенту «Щит півострова» налічуватиметься всього 5 тис. чоловік.

Його основу складає саудівська піхотна бригада. Решта країн представлені піхотними ротами (ОАЕ - дві роти). На озброєнні ОЗС знаходяться 30 танків, 190 бойових броньованих машин, 60 артилерійських знарядь. Війська продовжують дислокуватися на саудівській базі в Хафр-ель-Батіні [6].

31 грудня 2000 року країни-члени РСАДПЗ підписали пакт про спільну оборону, що базується на принципах загальної військової стратегії, розробленої ще в 1984 р. Документ, зокрема, передбачає формування об'єднаних сил швидкого реагування чисельністю 22 тис. чоловік (дивізія розміром в 16 тис. чоловік, частини ВПС і ВМС) для відбиття агресії проти будь-якої держави-члена РСАДПЗ. Цікаво, що ініціативу збільшення спільних сил реагування РСАДПЗ висунув Бахрейн, який є базою дислокації 5-го морського флоту США. Мабуть, таким чином, Бахрейн, як і інші малі держави РСАДПЗ, розраховує знизити роль зовнішнього фактору у справі забезпечення національної безпеки за рахунок створення колективних сил РСАДПЗ. Вже на 34-ій сесії Вищої Ради було погоджено створення єдиного центру зв'язку та сучасної системи раннього оповіщення, що в наступні роки набуло ще більшого розмаху [8].

Більш динамічно, хоча й зі значними труднощами, просувається реалізація проекту створення об'єднаної системи ППО країн РСАДПЗ «Щит миру», основу якого складає саудівська протиповітряна оборона. Негативно на вирішенні цього питання позначається висока загальна вартість проекту, а також проявлена малими країнами «шістки» обережність відносно спроб Саудівської Аравії встановити свій контроль над їхніми національними системами ППО. У грудні 1998 р. країни Перської затоки, однак, схвалили план створення мережі радарів, які зв'яжуть системи повітряного попередження РСАДПЗ. Для цих цілей держави-члени РСАДПЗ спеціально виділили 88 млн. доларів, окрім 70 млн. дол., призначених для будівництва

оптоволоконної системи комунікацій для цілей забезпечення безпеки Затоки [4].

У лютому 2001 р. вступила в дію система ідентифікації і стеження за літаками, що отримала назву «Пояс співпраці». Її план був запущений в реалізацію ще в 1998 р. спільно з іноземними партнерами і включав модернізацію старих систем стеження і установку принципово нового обладнання. Її можливості дозволяють здійснювати моніторинг повітряного простору країн РСАДПЗ і прилеглих районів, а також краще координувати дії сил ППО. Система здатна забезпечувати одночасне відстеження декількох сотень літаків. До теперішнього часу вона є найбільшим спільним оборонним проектом аравійських монархій, вартість якого перевищила 160 млн. дол. Директор проекту, полковник ВПС Кувейту, Абдулла Аль-Кандарья стверджує, що компанія Raytheon отримала приблизно 85 млн дол. на розвиток системи «Пояс співпраці», а Ericsson освоїла 70 млн. під будівництво комунікацій. Додатково 5 млн. дол. пішло на оплату праці фахівців-консультантів в реалізації проекту. При цьому Аль-Кандарья відмовився прояснити, чи буде модернізована система включати можливість забезпечити раннє попередження запуску балістичних ракет [11].

На регулярній основі проводяться спільні навчання країн РСАДПЗ: «Щит півострова» (сухопутні війська), «Сокіл півострова» (ВПС і ППО), «Солідарність» (ВМС). З 1999 р. держави РСАДПЗ, а також Йорданія і Єгипет щорічно беруть участь у спільній оборонній ініціативі «ІглРезолв», що проводиться під керівництвом міністерства оборони США [9].

Втілюються в життя заходи щодо прийняття єдиних програм підготовки військових кадрів. Вирішення цього завдання взяли на себе військова академія ім. короля Абдель Азіза в Ер-Ріяді, військова академія ім. шейха Заїда (ОАЕ) і військова академія Кувейту. Для цих навчальних закладів вже розроблена загальна навчальна програма, яку спочатку випробували в Кувейті. Є намір створити єдині навчальні посібники для підготовки різних категорій військовослужбовців [5].

У жовтні 2002 року країни члени РСАДПЗ ухвалили рішення про створення ще одного органу з координації діяльності в оборонній сфері - Вищого військового комітету щодо забезпечення колективної безпеки і підвищення обороноздатності. Однак, цей крок навряд чи став етапним в триваючому вже два десятиліття процесі військової інтеграції аравійських монархій [4].

На наступне десятиліття країни-члени намітили завершити створення єдиної системи раннього радіолокаційного виявлення літаків і балістичних ракет, запустити (з іноземною допомогою) власний розвідувальний супутник, створити училище по підготовці військових льотчиків. Не знято з порядку денного і питання про створення об'єднаної системи ППО.

І все ж, незважаючи на наявність великої кількості домовленостей, угод і прийнятих узгоджених рішень, справа військової інтеграції країн-членів

РСАДПЗ йде дуже повільно, а багато наявних проектів в цій галузі далекі від своєї практичної реалізації. До теперішнього часу немає помітних зрушень в нарощуванні чисельності та бойової потужності ОВС «Щит півострова».

На сьогоднішній день країни «аравійської шістки» так і не розробили конкретної всеосяжної доктрини забезпечення колективної безпеки, хоча основні підходи до вирішення даної проблеми були викладені в окремих офіційних документах РСАДПЗ і виступах керівних діячів організації [6].

Все ще відсутні єдині підходи до питань фінансування контингентів ОВС і різних військових програм.

На вирішенні даної проблеми позначаються і фінансові труднощі, які виникли у багатьох країн «аравійської шістки» в останні роки. Подальшому поглибленню військової інтеграції перешкоджають, перш за все, політичні протиріччя та відсутність повної довіри між країнами-членами РСАДПЗ, різне розуміння кожної з них зовнішніх загроз і джерел військової небезпеки.

Все це обумовлено тим, що кожна держава дбає в першу чергу про власну оборону, відсуваючи вирішення питань забезпечення колективної безпеки на другий план. Таким чином, є достатньо підстав вважати, що інтеграція аравійських монархій в оборонній сфері, як і раніше буде просуватися повільними темпами.

Країни РСАДПЗ у разі військової загрози розраховують в основному на військову допомогу США, яка може бути значною. Наприклад, під час війни в Затоці американське військове угруповання тут складало близько 500 тис. чоловік, а з урахуванням обмеження військових контингентів їх союзників по НАТО (Франції і Великобританії) – приблизно 600 тисяч.

Таким чином, в значній мірі перспективи побудови колективної системи безпеки в регіоні визначають кілька факторів: розвиток ситуації навколо Іраку, дії країн-членів РСАДПЗ в період підготовки, в ході і після передбачуваної військової операції США і їх союзників проти режиму С. Хусейна, подальший розвиток військово-політичної та економічної обстановки в регіоні Перської затоки, на Близькому і Середньому Сході в цілому, і, перш за все, подальші дії США в цьому районі світу.

Список використаних джерел

1. Багдасаров С. Б., 1998, *Военный и военно-экономический потенциал стран Ближнего и Среднего Востока (информационно-аналитический справочник)*. – М.: ИВ РАН, – С. 56-72.
2. Егорин А. З., Абдель-Хамид Х. А., 1998, *Война за ближневосточный мир*. – М.: Восточная литература. – С. 159-167.
3. Коппель О. А., Пархомчук О. С., 1999, *Міжнародні відносини ХХ століття*. – К., – С. 132-142.
4. Мелкумян Е. С., 2000, *Роль ССАГПЗ в обеспечении региональной безопасности*. – М.: ИИИиБВ, – С. 55-81.
5. Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки; відп. редактор Б.О.Парахонський, 2008, *Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія*. – К.: ПЦ — Фоліант, 2008. – С. 375-386.

6. Foreign Policy Research Institute, 2014, *Dr. Brahim Saidi. GCC's Defense Cooperation: Moving towards Unity*. Available at: <http://www.fpri.org/articles/2014/10/gccs-defense-cooperation-moving-towards-unity> (Accessed 15.02.2020).

7. National Council on US-Arab Relations, 2014, *Gulf Cooperation Council Establishes Unprecedented Joint Military Command*. Available at: <http://ncusar.org/blog/2014/12/gcc-joint-military-command/> (Accessed 17.03.2020).

8. Saudi-US Relations Information Service, 2013, *Thirty-fourth GCC Summit Concludes*. Available at: <http://susris.com/2013/12/12/34th-gcc-summit-concludes/> (Accessed 15.02.2020).

9. The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf// *GCC Joint Military Action*. Available at: <https://www.gcc-sg.org/eng/index8409.html?action=Sec-Show&ID=49> (Accessed 21.02.2020).

10. The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf// *GCC Security Cooperation*. Available at: <https://www.gcc-sg.org/eng/index142e.html?action=Sec-Show&ID=50> (Accessed 19.02.2020).

11. Thomas Karako, 2015, *Getting the GCC to Cooperate on Missile Defense*. Available at: <http://warontherocks.com/2015/05/getting-the-gcc-to-cooperate-on-missile-defense/> (Accessed 05.03.2020).

References

1. Bahdasarov S. B., 1998, *Voennyi I voenno-ekonomicheskii potentsyal stran Blyzhneho y Sredneho Vostoka (informatsionno-analytycheskii spravochnik)*. – M: IV RAN, – S. 56-72.

2. Yehoryn A. Z., Abdel-Khamyd Kh. A., 1998, *Voina za blyzhnevostochnyi mir*. – M.: Vostochnaia literatura. – S. 159-167.

3. Koppel O. A., Parkhomchuk O. S., 1999, *Mizhnarodni vidnosyny XX stolittia*. – K., – S. 132-142.

4. Melkumian E. S., 2000, *Rol SSAHPZ v obespechenii rehionalnoi bezopasnosti*. – M.: IIIiBV, – S. 55-81.

5. Rada nats. bezpeky i oborony Ukrainy, *Nats. in-t probl. mizhnar. bezpeky; vidp. redaktor B.O.Parakhonskyi, 2008, Blyzkyi Skhid: mizhnarodna bezpeka, rehionalni vidnosyny ta perspektyvy dlia Ukrainy: Monohrafiia*. – K.: PTs — Foliant, 2008. – S. 375-386.

6. Foreign Policy Research Institute, 2014, *Dr. Brahim Saidi. GCC's Defense Cooperation: Moving towards Unity*. Available at: <http://www.fpri.org/articles/2014/10/gccs-defense-cooperation-moving-towards-unity> (Accessed 15.02.2020).

7. National Council on US-Arab Relations, 2014, *Gulf Cooperation Council Establishes Unprecedented Joint Military Command*. Available at: <http://ncusar.org/blog/2014/12/gcc-joint-military-command/> (Accessed 17.03.2020).

8. Saudi-US Relations Information Service, 2013, *Thirty-fourth GCC Summit Concludes*. Available at: <http://susris.com/2013/12/12/34th-gcc-summit-concludes/> (Accessed 15.02.2020).

9. The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf// *GCC Joint Military Action*. Available at: <https://www.gcc-sg.org/eng/index8409.html?action=Sec-Show&ID=49> (Accessed 21.02.2020).

10. The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf// *GCC Security Cooperation*. Available at: <https://www.gcc-sg.org/eng/index142e.html?action=Sec-Show&ID=50> (Accessed 19.02.2020).

11. Thomas Karako, 2015, *Getting the GCC to Cooperate on Missile Defense*. Available at: <http://warontherocks.com/2015/05/getting-the-gcc-to-cooperate-on-missile-defense/> (Accessed 05.03.2020).